Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом
кафедри іноземної філології і методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
Заболотною Т.В.

Стаття надійшла до редакції 23 лютого 2015 року

УДК 81’37:81’42:811.112.2

Олександр Стасюк
(м. Київ, Україна)

СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МЕТАІНТЕРТЕКСТУ (на матеріалі парламентського дискурсу ФРН)

У статті запропоновано використання терміна «метаінтертекст» для аналізу експліцитної інтертекстуальності. Визначено семіотичну природу метаінтертексту. Описано його семантичні особливості на матеріалі парламентського дискурсу ФРН. Виявлено, що метаінтертекст характеризується наявністю низки семантичних компонентів, таких як «тип інтертексту», «автор інтертексту», «жанр інтертексту», «час та місце появи тексту-попередника», «позитивне / негативне ставлення автора тексту до інтертексту». Висвітлено значення метаінтертексту для виокремлення та дослідження інтертексту.

Ключові слова: *інтертекст, маркери інтертекстуальності, метаінтертекст, парламентський дискурс, семантика, семантичний компонент, текст, цитування.*

В статье предложено использование термина «метаинтертекст» для анализа эксплицитной интертекстуальности. Определена семиотическая природа метаинтертекста. Описаны его семантические характеристики на материале парламентского дискурса ФРГ. Выяснено, что метаинтертекст характеризуется наличием ряда семантических компонентов, таких как «тип

интертекста», «автор интертекста», «жанр интертекста», «время и место появления текста-предшественника», «положительное / отрицательное отношение автора текста к интертексту». Рассмотрено значение метаинтертекста для выделения и исследования интертекста.

Ключевые слова: *интертекст, маркеры интертекстуальности, метаинтертекст, парламентский дискурс, семантика, семантический компонент, текст, цитирование.*

The term «metaintertext» is introduced for the analysis of explicit intertextuality. Semiotic nature of metaintertext is defined. Its semantic characteristics are described based on the parliamentary discourse. It is defined that metaintertext contains a range of semantic components such as «type of intertext», «author of intertext», «text type of intertext», «time and place of producing intertext», «positive / negative attitude of the author of text to intertext». The role that metaintertext plays for intertext research is revealed.

Key words: *intertext, intertextuality markers, metaintertext, parliamentary discourse, semantics, semantic component, text, citation.*

Останнім часом у лінгвістиці спостерігається перехід від вивчення окремих мовних одиниць до аналізу текстів і дискурсів, та взаємозв'язків між ними. Вивчення взаємозв'язків між текстами відбувається шляхом дослідження інтертекстуальності, що у своїх найрізноманітніших виявах є важливим засобом діалогічності й досягнення порозуміння між учасниками комунікації, а також передачі та поширення інформації.

Починаючи з кінця 60-х років XX століття інтертекстуальність є об'єктом численних наукових досліджень. На сьогодні інтертекст вивчається представниками багатьох галузей, зокрема й лінгвістами [4]. Значна кількість підходів до розгляду інтертекстуальності зумовила різноманіття тлумачень цього терміна та його розмитість [6, с. 21–22].

Широке розуміння Ю. Крістєвою та іншими постструктуралістами поняття «інтертекстуальність» і складність практичного виокремлення інтертексту змусила представників лінгвістики тексту вдатися до уточнення цього терміна й спонукала їх до формування такого його

розуміння, яке б уможливило практичне виокремлення інтертексту з текстів різних дискурсів та його подальший аналіз. Необхідність пошуку лінгвістичних підходів до аналізу інтертекстуальності зумовлює актуальність цієї статті.

У межах лінгвістики тексту на сьогодні сформувалася низка підходів до розуміння інтертекстуальності та методів її вивчення. Так, німецька дослідниця Єва-Марія Якобс дотримується вузького тлумачення терміна «інтертекстуальність» і розглядає її як марковані взаємозв'язки одних текстів з іншими [6, с. 198].

На непридатність поняття інтертекстуальності Ю. Крістєвої для лінгвістичного аналізу вказує Сюзанне Гольтіус, пропонуючи натомість використовувати поняття «локальної інтертекстуальності» [Цит. за: 6, с. 8].

Лінгвістичне дослідження інтертексту можливе із застосуванням різних методів. При цьому виокремлюють аналіз окремих текстів у синхронії (нім. Einzeltextperspektive), розгляд багатьох текстів у синхронії (нім. synchronische Perspektive) та дослідження інтертекстуальності в діахронії (нім. diachronische Perspektive) [6, с. 10].

Об'єктивне виокремлення інтертексту в синхронії можливе лише за умови наявності експліцитних маркерів інтертекстуальності. У разі проведення діахронного дослідження можливим є науково достовірне виявлення імпліцитних інтертекстуальних включень. Але при цьому дослідження має охоплювати великий корпус текстів, у якому можна було б відстежити походження певного фрагменту тексту. У такий спосіб можливе виокремлення зокрема крилатих слів, походження яких може бути невідомим самому мовцю.

Загалом, розгляд інтертекстуальності з позицій лінгвістики тексту неминуче веде до необхідності аналізу тих фрагментів тексту, які вказують на використання мовцем інтертексту. Такі фрагменти містять у собі маркери інтертекстуальності і є «текстом про текст у тексті» [1, с. 39]. Слідом за А. Гавенком назвемо їх метаінтертекстом.

Метаінтертекст досі лишається недослідженим, а сам термін не є усталеним у лінгвістиці тексту. Певним підґрунтям

для вивчення метаінтертексту є роботи, присвячені проблемі маркерів інтертекстуальності [наприклад, 2, 5]. Водночас розгляд метаінтертексту є вкрай важливим для вивчення самого інтертексту.

По-перше, він указує на те, що мовець має намір вдатися до використання інтертексту, тобто містить маркери інтертекстуальності, а також може надавати інформацію про джерело інтертексту: його автора, тип тексту тощо. Безумовно, ця інформація за можливості має перевірятися дослідником стосовно відповідності оригіналу (відсутності перекручень).

По-друге, метаінтертекст може допомогти зрозуміти комунікативну інтенцію, яка зумовлює використання мовцем інтертексту.

Метаінтертекст має семіотичну природу. З одного боку, як і кожен текст, він є складним (інтегративним) знаком. З іншого – знакова природа метаінтертексту полягає в тому, що він є сигналом про появу інтертексту.

Як і кожен знак, інтертекст може бути проаналізований у межах семіотичного підходу. Відповідно, можемо виокремити синтаксичний, семантичний та прагматичний аспекти метаінтертексту.

Мета статті – з'ясувати семантичні характеристики метаінтертексту, виявити компоненти значення, які були б специфічними саме для нього.

Дослідження здійснене на матеріалі парламентського дискурсу ФРН. Парламентські тексти містять велику кількість різноманітних інтертекстуальних включень і пропонують багатий матеріал для аналізу метаінтертексту.

Розгляд семантичного аспекту метаінтертексту передбачає визначення компонентів значення, що несуть інформацію про інтертекст.

Проілюструємо це таким прикладом з парламентського дискурсу ФРН:

Vizepräsident Peter Hintze: Wir kommen zur Frage 2 der Abgeordneten Lisa Paus: «Welche Maßnahmen hat die Bundesregierung unternommen, um Loyalitätskonflikte des Staatsministers a. D. Eckart von Klaeden im direkten dienstlichen

Kontakt zu Christoph Brand von der Investmentbank Goldman Sachs zu verhindern» [7, с. 120]?

Метаінтертекст «*Wir kommen zur Frage 2 der Abgeordneten Lisa Paus»* містить 4 лексичні одиниці, які є носіями інформації про інтертекст: *Frage*, *Abgeordnete*, *Lisa* та *Paus*. Кожна з цих лексичних одиниць містить семантичний компонент, який несе інформацію про інтертекст: тип тексту – *Frage*, соціальну роль автора інтертексту – *Abgeordnete*, ім'я та прізвище автора інтертексту – *Lisa* та *Paus*.

Такі семантичні компоненти повторюються в багатьох випадках у складі метаінтертексту і завдяки ним формується сам метаінтертекст.

Аналіз метаінтертексту в парламентському дискурсі ФРН дозволив виокремити такі повторювані семантичні компоненти, за допомогою яких описується інтертекст: тип інтертексту, автор інтертексту, жанр (тип тексту) інтертексту, форма (усна чи письмова) тексту-попередника, час та місце появи тексту-попередника, позитивне / негативне ставлення автора тексту до інтертексту.

Розглянемо кожен із них.

1. Тип інтертексту (наприклад, цитата).

У парламентських текстах ФРН спостерігається експліцитне маркування типу інтертексту. Зокрема цитування маркується за допомогою іменника *Zitat* або дієслова *zitieren*.

Norbert Lammert (Präsident des Bundestages): Zitat Andreas Voßkuhle: «Der Bundestag ist und bleibt der Ort, an dem die wesentlichen Entscheidungen für unser Gemeinwesen getroffen werden müssen». Ende des Zitats [7, с. 7].

Тут мовець указує на те, що буде використана цитата, а також маркує кінець цитування.

Вказівка на непряму мову здійснюється за допомогою дієслів *sagen*, *fragen*, *empfehlen*, *raten* тощо.

Alterspräsident Dr. Heinz Riesenhuber: Meine sehr verehrten Damen und Herren, damit kommen wir gemäß altem Brauch zu einer kleinen Rede des Alterspräsidenten, wobei mir mein Fraktionsvorsitzender dringend empfohlen hat, die Nähe des Mikrofons nicht zu verlassen [7, с. 2].

2. Автор інтертексту.

Важливе місце в метаінтертексті відіграє вказівка на автора інтертексту. У парламентському дискурсі автор інтертексту найчастіше виражений поєднанням двох іменників – ім'я та прізвища автора.

Gregor Gysi (Die Linke): Es gibt einen sehr schönen Satz von Christa Wolf in ihrem Roman Kassandra. Dort heißt es: «Das alte Lied: ... Und dass wir lieber den bestrafen, der die Tat benennt, als den, der sie begeht» [7, с. 48].

Тут указується ім'я та прізвище автора, а також назва роману, з якого взято цитату.

Для вказівки на автора інтертексту можуть бути використані особові займенники. У цьому разі інформацію про автора можна отримати з попередніх фрагментів тексту.

Hans-Christian Ströbele Bündnis 90 / Die Grünen): Mich interessiert: Was haben Ihre Emissäre, die Sie dort hingeschickt haben, die Präsidenten der Geheimdienste, ihren Kollegen eigentlich dazu gesagt, dass sie so reingelegt worden sind, dass sie nämlich nach ihrer Rückkehr nach Deutschland gesagt haben: «Es ist überhaupt nichts gewesen; die halten sich selbstverständlich an Gesetz und Recht» [7, с. 51]?

Цікавими є випадки, коли автор інтертексту, заявлений за допомогою метаінтертексту, і справжній автор інтертексту є різними.

Michael Grosse-Brömer (CDU/CSU): Meinen Sie nicht auch, dass es ein humanitäres Gebot ist – weil Russland Herrn Snowden nur für begrenzte Zeit Aufenthalt gewährt und Russland eine Diktatur ist – dass wir als Land der Freiheit und Partner der Vereinigten Staaten sagen: «In einem solchen Fall nehmen wir den auf» [7, с. 54]?

У цьому прикладі справжнім автором інтертексту є депутат фракції ХДС/ХСС Міхаель Ґроссе-Брьомер.

Автор інтертексту може лишатися неідентифікованим. У цьому разі в німецькій мові використовується неозначено-особовий займенник *man*:

Michael Grosse-Brömer (CDU/CSU): Würden Sie bitte zur Kenntnis nehmen, dass man für diese Aufnahme sein kann

und trotzdem als Transatlantiker sagen kann: «Uns verbindet gerade mit den Vereinigten Staaten eine Wertegemeinschaft für Rechtsstaatlichkeit und Menschenrechte. (...)» [7, с. 54]?

Окрім безпосередньої вказівки на автора інтертексту, метаінтертекст може надавати додаткову інформацію про нього. У парламентському дискурсі такою додатковою інформацією найчастіше є соціальна роль чи партійна належність:

Vizepräsident Peter Hintze: Ich rufe Frage 3 der Kollegin Annette Groth von der Linken auf: «Welche konkreten Schritte wird die Bundesregierung unternehmen, damit die Öffentlichkeit und der Deutsche Bundestag über den Stand der Verhandlungen über das geplante Freihandelsabkommen USA – EU informiert werden» [7, с. 121]?

Тут слово *Kollegin* указує на те, що автором інтертексту є депутат парламенту, а також указано, до якої партії належить цей депутат.

3. Жанр (тип тексту) інтертексту.

Іще одним семантичним компонентом, що часто спостерігається в метаінтертексті, є жанр (тип тексту) інтертексту.

Norbert Lammert (Präsident des Bundestages): Ich rufe den Tagesordnungspunkt 5 auf: «Festlegung der Zahl der Stellvertreter des Präsidenten» [7, с. 9].

У цьому прикладі метаінтертекст містить вказівку на те, що мовець цитує парламентський документ – порядок денний пленарного засідання парламенту. Тут за допомогою метаінтертексту та контексту стає зрозуміло не лише, до якого типу належить текст, який цитується, але й про який саме текст йдеться – порядок денний актуального пленарного засідання німецького парламенту.

У метаінтертексті не завжди міститься конкретна вказівка на те, звідки саме взято інтертекст.

Präsident Dr. Norbert Lammert: «Zur Verantwortungsübernahme durch das Parlament gibt es keine überzeugende Alternative». So hat es der Präsident des Bundesverfassungsgerichts, den Heinz Riesenhuber schon auf der Tribüne begrüßt hat, nicht nur in Interviews immer wieder

festgehalten, sondern auch in einschlägigen Urteilen des Bundesverfassungsgerichts ist das so oder ähnlich nachzulesen [7, с. 7].

Тут автор указує на те, що інтертекст взято або з інтерв'ю, або з текстів судових рішень.

4. Усна / письмова форма інтертексту.

За умови, якщо в метаінтертексті відсутній семантичний компонент «жанр інтертексту», часто можна визначити принаймні, чи він є усним, чи письмовим.

Britta Haßelmann (Bündnis 90 / Die Grünen): Wenn ich ein Argument wie «Augenhöhe mit der CDU/CSU» lese, denke ich, das ist doch keine sachliche Begründung [7, с. 13].

У цьому прикладі відсутня вказівка на те, з якого саме тексту взятий інтертекст або до якого типу тексту він належить, але дієслово *lesen* вказує на те, що цей текст-попередник має письмову форму. Аналогічно усна форма тексту-попередника найчастіше маркується за допомогою дієслова *sagen*.

5. Час та місце появи тексту-попередника.

Спостерігається використання в метаінтертексті лексичних одиниць із темпоральною чи локальною семантикою, що вказують на час або місце появи тексту-попередника, який цитується.

Matthias W. Birkwald (Die Linke): Sie hat gestern gesagt – ich zitiere: «Die Erwerbsminderungsrentner dürfen von CDU/CSU und SPD nicht weiterhin mit der Beibehaltung der Abschläge bestraft werden. Sie müssen gestrichen werden!» Recht hat Frau Mascher [7, с. 100]!

Тут маємо лексему *gestern*, яка вказує на відносний час, тобто те, що інтертекст з'явився на день раніше від тексту, у якому його цитують.

Heike Hänsel (Die Linke): In diesem Interview sagt der Journalist Christian Fuchs, dass er im Rahmen seiner Ermittlungen bezüglich der NSA-Einrichtungenauf diesen US-Militärbasen, unter anderem in Ramstein, einen Anruf von der deutschen Polizei erhalten hat. Am Ende des Gesprächs sei der Satz gefallen: «Passen Sie auf, was Sie tun. In Guantánamo ist immer noch ein Platz frei» [7, с. 133].

У цьому фрагменті в метаінтертексті вказано можливе місце перебування одного зі співрозмовників під час телефонної розмови, яка цитується.

6. Позитивне / негативне ставлення автора до інтертексту.

Метаінтертекст може виражати ставлення автора тексту до інтертексту, а також до його автора, містячи оцінні семантичні компоненти. Вивчення цього аспекту є важливим для з'ясування прагматичних характеристик самого інтертексту, його значення в парламентському дискурсі.

Hans-Christian Ströbele (Bündnis 90 / Die Grünen): Falsch war auch, was Herr Pofalla erklärt hat: Die Vorwürfe sind «vom Tisch» [7, с. 51].

У цьому прикладі метаінтертекст містить негативну оцінку інтертексту, виражену за допомогою прикметника *falsch*.

Підсумовуючи, зазначимо, що метаінтертекст із семантичної точки зору вирізняється наявністю специфічних семантичних компонентів, таких як «тип інтертексту», «автор інтертексту», «жанр інтертексту», «час та місце появи інтертексту», «усна / письмова форма інтертексту», а також оцінних сем «позитивне / негативне ставлення автора тексту до інтертексту». Наявність хоча б одного з цих компонентів є обов'язковою умовою формування метаінтертексту.

Окрім розгляду семантики метаінтертексту, здійсненому в цій статті, у межах семіотичного підходу необхідним є дослідження синтагматичних та прагматичних характеристик метаінтертексту. Водночас розгляд метаінтертексту створює підґрунтя для лінгвістичного аналізу експіцитного інтертексту в різних галузях людського спілкування.

Література

1. Гавенко А.С. Метаинтертекстуальность в художественном тексте (на материале русских рассказов 80-х годов XX–XXI веков) / А.С. Гавенко // Филология и человек. – Барнаул : Издательство Алтайского государственного университета, 2011. – № 2. – С. 36–48.

2. Шаповал М. Система координат : типологія міжтекстової взаємодії та маркери інтертекстуальності /

Мар'яна Шаповал // Вісник Львівського університету. – Серія філологічна. – Л. : Видавництво Львівського університету, 2008. – Вип. 44. – Ч. 1. – 316 с.

3. Colilli P. Texts : Semiotic Theory / P. Colilli // Encyclopedia of Language and Linguistics. – Amsterdam : Elsevier, 2006. – Vol. 13. – P. 630–642.

4. Hermann K. Intertextualität : Perspektiven auf ein interdisziplinäres Arbeitsfeld / Karin Hermann, Sandra Hübenthal (Hg.). – Aachen : Shaker, 2007. – 228 S.

5. Jacobmeyer H. Ever After : a Study in Intertextuality [Електронний ресурс] / Hannah Jacobmeyer. – EESE 8/98. – Режим доступу : http://webdoc.sub.gwdg.de/edoc/ia/eese/artic98/jacobm/jaco3.html.

6. Klein J. Linguistische und literaturwissenschaftliche Beiträge zur Intertextualität / Josef Klein, Ulla Fix (Hg.). – Tübingen : Stauffenburg-Verl., 1997. – 402 S.

Джерела ілюстративного матеріалу

7. Deutscher Bundestag. Stenografischer Bericht [Електронний ресурс]. – Legislaturperiode. – Berlin, 2013–2014. – Sitzung 1–3. – 228 S. – Режим доступу : http://dip21.bundestag.de.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом
кафедри іноземної філології і методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
Скляренко О.Б.

Стаття надійшла до редакції 25 лютого 2015 року